

© *Блохіна Л. Л., Тодорова С. М.*

розглядається також в новій галузі психологічного знання і практики – позитивній психології. Дана наука переймається проблемами оптимального функціонування людини, умовами її суб'єктивного благополуччя (subjective well-being) та розквіту особистості індивіда в суспільстві. Дослідження в цьому напрямку проводили психологи Бредберн, Вейлант, Дінер, Кемпбелл, Кентріл, Конверс, Роджерс, Селігман, Чиксентміхалі, та інші. Проведений аналіз наукових джерел, дозволяє нам стверджувати, що навчання оптимізму є необхідною умовою подолання девіацій, кризових станів, воно проявляється в здатності людини переживати надію на успіх, турбуватися про себе і конструктивно долати перешкоди на шляху досягнення поставленої мети.

Отже, поняття щастя ми розуміємо як іманентно присущу, трансперсональну, екзистенційну (духовно-матеріальну) компоненти ціннісно-смыслового універсуму людини [4, с. 8].

За висловом С.Кримського, світ, конституційований як ціннісно-смысловий універсум, є предметним полем фундаментальної філософської проблематики, якщо інтерпретувати її головне питання з точки зору принципу єдності мислення і буття [4, с. 14]. І щастя як феномен проблемного поля філософії освіти є одним із корелятивів стабільності та цілісності всієї системи, яка базується на світоглядній гармонії людини і світу, соціуму і буття, екзистенції та життєтворчості. Стосовно філософії освіти як науки, яка однією із функцій має пізнання світу, себе, людей, цінностей і надбань цивілізаційного поступу людства, що об'єктивуються для людини як мета життя і самовдосконалення, як можливість реалізації своєї життєвої програми самопізнання і саморефлексії, – поняття щастя неоднозначне і багатопланове. Щодо світоглядних та пізнавальних освітніх парадигм в контексті «внутрішньої» та «зовнішньої» трансформації, безперервності освітнього досвіду та пізнання, їх творення та осмислення це поняття є одним із показників успішності всіх тих процесів, які відбуваються в освітній галузі. Рефлексія даного поняття в контексті національної освіти має прокласти шлях для розвитку вітчизняної духовно-інтелектуальної парадигми, освоєння ще одного «порогу», щабля інституалізації української освіти в контексті інтеграції цінностей у сферу освітньої теорії і практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ильин В.В. Философия в схемах и комментария / В. В. Ильин, А. В. Машенцев. — СПб. : Питер, 2008. — 304 с.
2. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант ; [пер. з нім. та приміт. І.Бурковського]. — К. : Юніверс, 2000. — 504 с.
3. Лой А. Про введення в кантівську метафізику // Кант И. Критика чистого разума / Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. — К. : Юніверс, 2000. — С. 9
4. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — 367 с.
5. Гарднер М. Крестіки-нолики / М. Гарднер. — М. : 1988.
6. Botkin I.W No limits to learning / I. W. Botkin, V. Elmandra, M. Malitra. — Oxford, 1999
7. Татаркевич В. О счастье и совершенстве человека / В. Татаркевич. — М. : «Прогресс», 1981. — 365 с.
8. Мечников И.И. Этюды оптимизма / И. И. Мечников. — М., 1964. — 339 с.
9. Ершова-Бабенко И. В. Методология исследования психики как синергетического объекта. Монография / И. В. Ершова-Бабенко — Одесса, ОДЭКОМ, 1992. — 124с.

Блохіна Л. Л. – доцент, кандидат філол. н., зав. кафедри українознавства та лінгводидактики Одеської національної академії харчових технологій

Тодорова С. М. – аспірант Одеської національної академії харчових технологій.

УДК: 141. 32 : 821. 161. 2-1

ХУДОЖНЬО-ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В. СТУСОМ ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

У статті розкриваються соціально-філософські погляди В.Стуса стосовно миру, людини, Бога, суспільства. Висловлено припущення, що екзистенціалізм поета є релігійним. Розроблена Стусом екзистенціально-символічна концепція дозволяє вважати його самодостатнім філософським

мислителем.

Ключові слова: екзистенціально-символічна концепція, антропологічні суперечності.

В статті розкриваються соціально-філософські погляди В. Стуса по отношению к миру, человеку, Богу, обществу. Высказано предположение, что экзистенциализм поэта является религиозным. Разработанная Стусом экзистенциально-символическая концепция позволяет считать его самодостаточным мыслителем.

Ключевые слова: экзистенциально-символическая концепция, антропологические противоречия.

The social-philosophical views of V.Stus in relation to the world, the person, the God, the society are revealed in the article. The supposition is stated, that the existentialism of the poet is religious. Developed The existential-symbolical theory developed by V.Stus allows to consider him a selfsufficient philosophical thinker.

Keywords: existential-symbolic concept, anthropological controversy.

Ім'я українського поета й мислителя Василя Стуса донедавна було мало відомо суспільній думці. Лише в 90-х рр. ХХ ст. з'явилися в масовій пресі публікації поета, було видано повне зібрання творів. Великий літературознавчий і лінгвістичний аналіз, проведений у роботах М.Жулинського, Г.Віват, О.Росінської, Ю.Бедрика, Н.Кривки, Ю.Башкирової, О.Рарицького, В. Мельник-Андрущук, Д.Данильчука, дозволив розкрити художні прийоми й особливості лірики Стуса, виявити провідні мотиви його творчості. Однак поезія В. Стуса цікава й своїм філософським підтекстом. Твори В.Стуса наскрізь пронизані екзистенціальними мотивами. Так, в ліриці поета, на думку Ю.Бедрика, «можна виділити основні принципи й проблеми екзистенціалізму, а саме; проблему буття, проблему вибору, проблему мислячого «я», принцип перспективізму, антропологічний принцип і т.д.» [21]. Екзистенціалізм Стуса повною мірою проявляється у вірші «Мені зоря сіяла нині вранці», де є фраза: «Жити - то не є долання меж, а навикання й самособоюнаповнення». В « само-собою-наповненні» – суть Стусового екзистенціального світовідчування.

Не можна не відзначити авторський стиль поезії В.Стуса, що надає своєрідний естетично-експресивний відтінок філософії поета. «Поезія В.Стуса - це поезія високого інтелекту й глибоких щиросердечних переживань» [6, с. 37]. Цьому сприяє й використання ліриком нестандартних лінгвістичних прийомів, неологізмів, архаїзмів, церковнослов'янської лексики, крилатих слів, прислів'їв, афоризмів і ін. М.Жулинський відзначав, що «у творчості поета переважають вірші-настрої, вірші-переживання; глибока внутрішня робота думки обумовила підвищену образну ємкість і прозорість синтетичного узагальнення» [7]. У зв'язку з цим Г.Віват стверджує: «Кожний рядок поезій Василя Стуса, кожне його слово містить у собі бурю думок, почуттів, асоціацій» [6, с. 27]

Опозиція особистість-суспільство, самотність людини в соціальному середовищі й викликані цим песимізм, зневіра, страждання сформували особливості соціальної філософії В.Стуса, його унікальне екзистенціальне світовідчуття. Крім того, на становлення Стусової філософії екзистенціалізму величезний вплив зробило найближче коло його читання – С.К'еркегор, В.Соловйов, І.Кант, Е.Гуссерль, М.Хайдеггер, Т.Адорно, Е.Фромм, Ю.Хабермас. Лицемірна політика влади, несправедливість, утиски і гоніння українського народу, переживання за долю й майбутнє України додали поезії Стуса гостре політичне забарвлення, що трагічним чином вплинуло на його долю. Як пише Г.Віват, «... всі думки, надії, жалості й тривоги Василя Стуса були звернені до однієї теми - Україна. На її вітар він поклав все своє життя» [6, с.15]. Співзвучною з Віват є й думка М.Дмитренка: «Служіння Україні - ось кредо поета, який вирішив „боротися, щоб жити”, померти, аби жить» [8].

На жаль, на сьогодні практично відсутні спеціальні роботи, присвячені осмисленню філософії українського поета. Тому **проблема** визначення філософських основ творчості В.Стуса надзвичайна актуальна. У зв'язку із цим **мета** даної статті полягає в дослідженні соціально-філософської концепції Василя Стуса. Досягнення поставленої мети припускає вивчення соціально-екзистенціальних мотивів у поезії Стуса, аналіз антропологічних і релігійних поглядів мислителя.

Філософське значення В. Стуса полягає в тому, що він запропонував унікальну філософську концепцію просторово-часової структури буття. Вона базується на екзистенціальному тлумаченні онтології миру, прив'язуючи всі категорії простору й часу до духовного світу людини.

Слід зазначити, що онтологічні питання першими почали хвилювати В. Стуса: поет рано замислюється, що таке світ, шукає своє місце в ньому, роздумує над життям. Ще в ранній збірці «Круговерть» Стус прагне всебічно осмислити реалії буття. Навколишній світ вабить його своєю неповторністю, загадковістю, неоднозначністю. За крапку відліку людського існування В.Стус бере

першовитоки буття, першовитоки людської індивідуальності. Їх поет вбачає в родині, сім'ї, роді. З відчуттям рідних осмислюється внутрішня єдність, що символізує моральну підтримку і є вираженням загальнолюдських цінностей.

Мир і людське «Я» у поезії В. Стуса сприймаються як дві автономні, самостійні, незалежні одна від одної сутності. Стосовно людини, по Стусу, світ може виступати:

- 1) ворожою гнітючою волюнтаристичною чинністю;
- 2) далекою об'єктивною реальністю, у якій людина змушена самовідчувуватися;
- 3) абсурдним, безглуздим сущим, непідвласним ніяким раціональним законам;
- 4) милостивим, що очищає, що приносить щастя й задоволення логосом.

Всі чотири прояви реальності взаємосполучені, вони проявляються одне в одному. За аналогією із багаторівністю світобудови, поетом часто акцентуються образи доріг і їхнього перехрестя. На них здійснюється свідомий вибір людиною свого життєвого шляху, подолання граничності життєствердження. Самовизначення на порозі екзистенціального вільного вибору - один із самих типових станів ліричного суб'єкта в поезії В.Стуса.

У соціальних антропологічних поглядах Стус дотримується дуалістичних позицій. «У своєму щоденниковому записі, – пише Т.Гундорова, – Стус залишив міркування про «подвійність» українського духу, що утворилася внаслідок з'єднання «індивідуалістичного західного духу» і «деспотичного візантійського православ'я». Тому напевно, можна говорити, що Стус і у своїй творчості відображав (а може й переборював) цей дуалізм» [9].

Однієї з домінуючих проблем у В.Стуса є проблема людської волі й вибору. Екзистенціальність волі в поезії Стуса полягає в тому, що проблема вибору приводить до переживання людиною граничної ситуації, в якій відбувається «зняття» відчуження від соціуму. У цій ситуації навіть природа стає носієм образу суб'єктивного характеру, наповнюючись ліричними переживаннями автора, а сюжет твору набуває динамічного характеру «внутрішнього руху».

Екзистенціалізм В.Стуса яскраво проявляється в розумінні ним абсурдності подій, які вважаються буденною нормою. Цим актуалізується соціально-філософська дилема побуту-події. У віршах Стуса основні переживання ліричного героя проявляються щодо події, яка дає загострене відчуття принципової протилежності об'єктивного й суб'єктивного світів:

«На однакові квадрати
поділили білий світ.
Рівно право всім страждати
і один терпіти гніт». (4. 41)

Час набуває в Стуса сакральної природи, що дозволяє висунути припущення про релігійну підставу екзистенціальної філософії поета. У межах часу екзистенціально -саморефлексує людина здатна перебороти кінцеві межі свого життя, вийти з життєвих рамок у простір біблійного часу Творіння й Судного дня, символічно позначеного образом перетинання часових напрямків. Особистість перебуває в крапці цього перетинання в момент свого самоусвідомлення як унікуму, творця свого персонального «життєвого» миру. Здається, що Стус все таки перетинає і цю лінію свідомості і йде далі, де перед ним вже знаходиться Космос, який поєднує земне життя з вічним, де поряд стоять Життя і Смерть. Тому категорія вічності набуває у В. Стуса статус критерію істини, єдино можливого виміру сутності буття й існування часу. Вічність, що перебуває в опозиції до небуття, смерті, «німоти», виступає в мислителя позитивним початком. Вічність, пов'язана з божественною благодаттю, жертівністю, соборністю й прощенням, дає людині підстави вірити, що її спроби піднятися над побутом, що затягує, і абсурдністю соціальної повсякденності не є даремними.

У збірнику «Палімпсести» найбільш повно і яскраво виражені моральні цінності В.Стуса - людяність, віра, любов, воля, жертівність, послухність, внутрішня гармонія, які конденсують найважливіші життєві основи поета, його основні ціннісні орієнтації.

Першовитоки людської індивідуальності В.Стус знаходить в образах природи, матері, вогню й неба.

Природа в Стусовому розумінні - досвідчений наставник, через котрого він закликає пізнавати світ і самого себе. «Вона - учитель, тому що має більші знання, має свої вищі моральні закони й більшу чинність. І не пізнавши їх, як же можна називатися людиною?», - відзначає Д.Стус. Відношення поета до природи дозволило М.Цариннику стверджувати, що «і в Рільке й у Стуса природа й любов подаються як захист для душі» [10].

Образ матері як берегині людського роду В.Стус пов'язує з вічністю, оскільки морально-етичні якості, властиві матері, не підвладні часу, політичним колізіям, соціальним приписанням,

економічним змінам, культурним парадигмам. Поет розкриває материнський унікум - незмінно залишатися собою в будь-яких життєвих ситуаціях. Автор усвідомлює її неземний подвиг – акумулювати в собі внутрішній світ і подвоїти його в нащадках. Шлях матері невіддільний від синівської дороги.

Вогонь у поезії Стуса виступає алегоричним символом вічності життя нації. М.Коцюбинська відзначає, що образ високого вогню для поета символізує мотиви соборності й жертвності України [11]. Вогонь володіє катарсисною силою, що очищає, і набуває релігійного відтінку внаслідок існування язичеського культу неба з силами сонця (бог Хорс) і блискавки (бог Перун) у древніх українців. Без сонця неможливе життя на Землі. Вгасання вогню означає втрату корінних духовних основ з нашими предками, втрату національного духу. Запалювання свічок відноситься до числа найпоширеніших християнських обрядів і стає в соціальній філософії Стуса символом надії, порятунку, праведного шляху, високих духовних сподівань, опромінюючи світлом душу людини. Із цього приводу С.Саржевський писав, що В.Стус - єдиний український мислитель, у якого свіча є прямим об'єктом філософської рефлексії, а не тільки художніми символічними прийомами [12]. Свіча Стуса символізує праведний шлях людини, самоочищення людської душі через її вогонь. Вона уособлює несхитність, віру в досяжність мети. Свічка, запалена в стражданнях, стоїть на сторожі внутрішньої єдності поета. Її вогник утверджує монолітну силу енергії в собі. Цей образ засвідчує пошук Стусом нових форм вираження авторської свідомості.

У філософській ліриці Стуса небо також виступає етичним символом високих дум, прагнень і надій особистості. Небо - образ добра, надії, справедливості, правди, джерело божественної благодаті, і тому все, що пов'язане з небом несе благодать. Так, веселка в поезії мислителя означає переддень світлого майбутнього, а зоря - нову надію на щастя, любов, добро. Поет любив дивитися на небо і одночасно зливався з ним воедино, тому що через його височінь можна було думками перенестися на рідну неньку-Україну, до рідного народу, до сім'ї.

Багато аспектів соціальної філософії В.Стуса є релігійними. Із цього приводу О.Парицький пише: «Духовність Стуса тісно пов'язана з вірою в божественний початок» [13]. У.Пелех також вважає, що «духовний світ Стуса нерозривно пов'язаний з релігійними і національними нервами його життя. Він не відчував себе без Бога й України» [14].

Релігійно-профетичні мотиви філософії В.Стуса спроектовані на особистісні й загальнонаціональні аспекти. І хоча український дослідник В.Неділько відзначає, що ідея Бога як виразника людського достоїнства, совісті, добра й справедливості у видатного українського мислителя є провідною й пріоритетною [15], у Стусовій поезії ми не завжди бачимо Бога, що дарує любов, добро, прощення. Іноді Бог у В.Стуса несправедливий, злий і мстивий, «постав, як лютий бич і можновладця» [2, с. 29]. М.Коцюбинська відзначає, що Бог у В.Стуса далекий від традиційної канонічної церковної атрибутики і є, скоріше, естетичною категорією, що виражає красу й велич духу [11]. Із цим ствердженням не згодна Л.Волянська, яка вважає, що Бог для В.Стуса - це любов, милосердя, всепрощення [16]. Інший український дослідник Я.Мельник висловлює наступну неординарну думку із цього приводу: «Стус чи ледве не вперше в українській культурі демонструє буддистське світовідчуття, таке не характерне для українсько-християнського сприйняття Бога як утішника, захисника, що перебуває ззовні (на небесах). Це не традиційний християнський щиросердечний бог-я, це дух, що „одміняє душу”...» [17]. Можна сказати, що у Стуса благодать Божа була всередині, в його серці, в його дусі, і як наслідок – у його віршах. Жити в злагоді з самим собою, в гармонії з своєю душею – ось по-справжньому щастя поета, сенс життя.

Слід зазначити, що незалежно від розбіжностей дослідників творчості великого українського поета й мислителя, використовувані ним мотиви месіанства й біблійної символіки: хреста, перста Господнього, жагучого шляху, душі, предтечі й ін., часом здобувають містичне сюрреалістичне вираження сну й ілюзорних фантазмагоричних бачень. Саме в таких станах поет міг зреалізуватися в тому середовищі, яке насправді було йому недоступне з волі обставин. Те, що неможливо здійснити в буденному житті, Стус вершить у спогадах та снах. Так поет шукає самозаспокоєння, зв'язується зі своїми думками, компенсує неможливість спілкування з родиною і близькими.

Категорії життя й смерті у філософії В. Стуса також цілком екзистенціальні, наповнені глибоким моральним і релігійним змістом. Життя як біологічне існування не має ціннісного значення, якщо в ньому не розкривається моральний потенціал людини. Справжнє життя проявляється тільки через осмислені дії. Має на увазі смерть духовну, а не фізичну загибель (“За своє // життя ти, як до себе, звик - // до смерті власної” (“І як віддячу я перу...”); “Ти ждеш іще народження для себе, // а смерть ввійшла у тебе вже давно” (“Мені здається, що живу не я...”); “Ми вже твої коханці, смерте: //

життя нам світить крізь туман” (“Ми вже твої коханці, смерте...”) [18]) і трактується Стусом у християнському змісті як прагнення душі до вічного життя. Антиномічною протилежністю смерті в нього виступає образ воскресіння.

Поетичне покликання й екзистенціальна натура В. Стуса визначили символічно-образний метод вираження ним своєї філософії. Екзистенціалізм В.Стуса, глибина його філософського мислення яскраво виражається в концептуальних багатозначних символах, якими насичена його поезія. Основними серед них є числові символи: одиниця, двійка, трійка, четвірка, сто.

Одиниця символічно виражає людське єднання, екзистенціальну відчуженість особистості в об'єктивному світі. Самітність, по Стусу, є не просто внутрішнім душевним станом, а є субстратом, який самозаповнюється усією розмаїтістю людських переживань, глибин рефлексивного світовідчуття. Самітність – це Всесвіт, макрокосмос, яким поет «самособоюнаповнюється».

Двійка позначає антиномічність сутності індивіда, подвійність його природи, вимушений дуалізм життєствердження в чужому для людини світі. Рідше двійка символічно виражає в поезії Стуса його онтологічні погляди на світ у цілому. Цей світ для нього виступає бінарною системою, яка сполучає у собі діалектичні протилежності, протилежності й протистояння суцього.

Символ трійки менше всього використовується в ліриці поета, експлікуючи його погляди про троїчність, тріадну сутність світобудови, які цілком співвідносяться із християнськими уявленнями про триєдність.

Найбільш екзистенціально насиченим у філософських поглядах Стуса є багатозначний символ четвірки (наприклад, поет позначав ним дитинство, юність, зрілість і старість; ранок, день, вечір і ніч; весна, літо, зима й осінь; чотири «сторони світу» і т.д.). Дослідник Стусової поезії О.Росінська відзначає, що «число «чотири» набуває в творах В. Стуса виразного символічного екзистенційного забарвлення» [19]. Четвірка в поета виражає людську статичність, непорушність, безвихідь у бутті і є складового образу квадрата, під яким мислитель має на увазі обмеженість, завершеність просторової структури світу, закритий, замкнутий простір. Слід зазначити, що В.Стус у своїх ліричних творах виразно протиставляє образи «квадрата» і «кола» (незамкнутості, відкритості, волі) як діалектичних сутнісних протилежностей. «Якщо квадрат - емблема приземленості й терпіння, то коло символізує буття, що підноситься (або фізично, або психологічно) над хворобливою щоденністю світу. До кола відносяться образи, які мають або можуть мати позитивні асоціації. По-перше, небокрай: сонце, місяць, зоря, ... потім квіти (соняшник, айстри); нарешті все, що живе: очі, «круглі щоки» улюбленої, струмочок, вишні ...» [20].

Особливе місце у філософській системі В. Стуса займає число сто, що є для нього головним мірилом демаркації внутрішнього й зовнішнього світів. Під ним він розуміє щось єдине, конкретне, відособлене в буттєвій системі світу. Так, людина відчуває свою цілісність, єдиність, унікальність у навколишній його об'єктивній реальності, виражає бажання захистити себе, зберегти свою автентичність. Буття в контексті символу «сто» визначається як подвійна втрата особистості – себе й почуття реальності миру. Значеннєве поле сто осмислюється як ситуація випробування людини, екзистенціальний вибір, втілення долі, фатуму. В результаті число "сто" стає своєрідним синкретичним символом граничності світу, за допомогою якого особистість самовизначає не тільки свій внутрішній світ, але й сприйняття просторово-часової структури зовнішнього світу.

Із усього вищевикладеного можна зробити висновок, що поетичні ідеї й мотиви Стуса глибоко пронизані соціально-філософським змістом, що, швидше за все, обумовлено екзистенціальним сприйняттям самого автора. У багатьох аспектах ліричний герой В.Стуса за допомогою «само-собоюнаповнення» репрезентує духовний світ свого творця, і тому можна сказати, що екзистенціальний світогляд детермінував філософсько-поетичну творчість поета. Це дозволяє говорити про повноцінний метафізичний потенціал творів Стуса, самодостатності його як оригінального філософа.

В основі філософської концепції мислителя - диз'юнкція миру й людини, екзистенціальну сутність якої він інтерпретував залежно від гармонійного залучення до основних значеннєвих осьових центрів у буттєвому світі й самій людині - Богу, вічності, природі, материнству, вогню, небу, волі, граничності, події. У філософії соціуму В.Стус віддавав перевагу духовно-культурному відродженню нації, формуванню вільної самосвідомості національного духу.

На думку автора, метафізичний рівень інтерпретації творів В.Стуса дасть можливість найбільш повно осмислити їх на більш глибокому теоретичному рівні, відобразивши неповторну етичну й естетичну своєрідність мислення й світосприйняття видатного українського поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василь Стус. Твори : у 4 т., 6 кн. (з додатковими 2 т. і 3 кн.) / Василь Стус. — Львів : Просвіта,

© *Боринштейн Є. Р.*

- 1994-1999. — Т.1, кн.1. — 1994. — 432 с.
2. Василь Стус. Твори : у 4 т., 6 кн. (з додатковими 2 т. і 3 кн.) / Василь Стус. — Львів : Просвіта, 1994-1999. — Т.1, кн.2. — 1994. — 302 с.
3. Василь Стус. Твори : у 4 т., 6 кн. (з додатковими 2 т. і 3 кн.) / Василь Стус. — Львів : Просвіта, 1994-1999. — Т.2. — 1994. — 430 с.
4. Василь Стус. Твори : у 4 т., 6 кн. (з додатковими 2 т. і 3 кн.) / Василь Стус. — Львів : Просвіта, 1994-1999. — Т.3, кн.1. — 1994. — 486 с.
5. Василь Стус. Твори : у 4 т., 6 кн. (з додатковими 2 т. і 3 кн.) / Василь Стус. — Львів : Просвіта, 1994-1999. — Т.3., кн.2. — 1994. — 496 с.
6. Віват Г.І. Художні особливості та провідні мотиви поетичної творчості Василя Стуса : монографія / Ганна Іванівна Віват. — Одеса : Студія «Негоціант», 2003. - 176 с.
7. Жулинський М.Г. Із забуття - у безсмертя (Сторінки призабутої спадщини) / М. Г. Жулинський. — К. : Дніпро, 1990. — 448 с.
8. Дмитренко М. „То пропікає душу Україна ...” / М. Дмитренко // Молодь України. - 1991. - № 44. - С. 3.
9. Гундорова Т. Феномен Стусового „жертвослова” / Т. Гундорова // Стус як текст. — Мельбурн : Monash University Slavic Section, 1992. - С. 3-29.
10. Царинник М. Повернення Орфея / М. Царинник // Василь Стус «Свіча в свічаді» - К. : Сучасність, 1997. — С. 7-27.
11. Коцюбинська М.Х. Поет / Михайлина Коцюбинська // Василь Стус. Твори в чотирьох томах і шести книгах. Т. 1: кн.1. — Львів: Просвіта, 1994. — С. 7-38.
12. Саржевський С. Практика духовного тривання і прориву в поезії Василя Стуса / С. Саржевський // Стус як текст. — Мельбурн : Monash University Slavic Section, 1992. - С. 63-71.
13. Рарицький О. „Палімпсести” Василя Стуса: духовна домінанта / О. Рарицький // Слово й година. — 1999. — №12. — С. 62-64.
14. Пелех У. Василь Стус - шукач калини в духовному світі народу / У. Пелех // Нові дні. - 1986. - № 435-436. - С. 4-6.
15. Неділько В.Я. Василь Стус. Доля, життя, поезія / В.Я. Неділько // Українська мова і літературі в школі. — 1992. — №2. — С. 21-30.
16. Волянська Л. „Прощай, Україно, моя Україно, чужа Україно, навіки прощай!” / Л. Волянська // Василь Стус у житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників. — Балтімор-Торонто: Українське видавництво „Смолоскип” ім. В.Симоненко, 1987. — С. 402-423.
17. Мельник Я. „В мені вже народжується Бог” / Я. Мельник // Вітчизна. — 1990. — №10. — С. 157-161.
18. Стус В. Твори в 4 томах, 6 кн. / Василь Стус. — Л. : Видавнича спілка “Просвіта”, 1997. — Т. 6 (дод.). — Кн.1. - 479 с.
19. Росінська О. А. Екзистенційна природа символіки в поезії В. Стуса : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / О.А. Російська. — Донецьк, 2007. — 218 с.
20. Павлишин М. Квадратура кола: пролегомени до оцінки Василя Стуса / Марко Павлишин // Стус як текст. — Мельбурн: Monash University Slavic Section, 1992. — С. 31-52.
21. Бедрик Ю. Василь Стус: проблема сприймання / Ю. Бедрик // Бібліотека українця. — К. : ПБК «Фотовідеосервіс», 1993. — 80 с. — (Бібліотека українця).

Боринштейн Є. Р. — доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

УДК: 32.019.51+123

ВПЛИВ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті аналізується взаємодія культури і політики в українському суспільстві, вплив культурної політики на соціокультурні зміни. Доводиться базисний характер проблем культурного